

Südamme abiverbid

Péter Esterházy

Tõlkinud Lauri Eesmaa

Péter Esterházy

Südamme abiverbid

sissejuhatus ilukirjandusse

Ungari keelest tõlkinud Lauri Eesmaa

Iselugu, 2020

Algupärand:
Péter Esterházy
A szív segédigéi
Magvető, Budapest, 1985

Raamatu väljaandmist on toetanud Ungari väliskaubandus- ja välisministeeriumi Balassi instituudi programm „Publishing Hungary“.

Tõlge on osaliselt valminud Ungari Tõlkemajas.

Balassi Instituut
Ungari Instituut
Tallinn

Suur tänu abi eest Ágnes Járfásile, Krisztina Lengyel Tóthile, Mari Laanele,
Mati Sirkelile ja Triinu Tammele!

Toimetanud Triin Kaalep
Kujundanud Maris Kaskmann

© Péter Esterházyné, 2020
© Tõlge eesti keelde. Lauri Eesmaa, 2020

Kirjastus Iselugu
Järelsõna: laurieesmaa.blogspot.com

Tekst sisaldab otse või muudetud kujul tsitaate teiste hulgas järgmiste tõlkijate loomingust:
Ene Asu-Õunas, Kristjan Haljak, Selma Holberg, Reet Klettenberg, Tiiu Kokla, Lauri Leesi,
Andres Luure, Kairi Mesipuu, Jüri Ojamaa, Jüri Piik, Jaan Pärnamäe, Henno Rajandi, Tiiu
Relve, Kristiina Ross, Anti Saar, Karl-Hanto Selmet, Mati Sirkel, Lauri Sommer, Eve Sooneste,
Karl-Eduard Sööt, Debora Vaarandi, Leidi Veskis.

Trükinud Tallinna Raamatutrükikoda

ISBN 978-9949-01-880-2

*Rääkida saab ainult see, kes saab loota,
ja vastupidi.*

Ludwig Wittgenstein

Eessõna

Lood, mida tänapäeval kirjutatakse, on kõik väga ilusad, tähtsad, sügavad ja kasulikud, temperamentsed või tasakaalukad. Aga neil pole sissejuhatusi. Seepärast otsustasin ma kirjutada selle loo nõnda, et ta vajaks sissejuhatust.

Minu ema surmast on nüüd möödas peaaegu kaks nädalat ja ma pean asuma tööle, enne kui vajadus temast kirjutada, mis oli matuse ajal nõnda tugev, tardub taas selleks nürimeelseks keeletuseks, millega ma surmateatele reageerisin.

Jah, pean asuma tööle!, sest vajadus emast midagi kirjutada, nii äkki, kui see mõnikord ka ei teki, on teisalt nii ebakindel, et pean end tööks kokku võtma, muidu toksin, kuidas tuju tuleb, kirjutusmasinal paberile aina sama tähte, m m m m m mmm m mmmmmmmmm m mmm m m m

Ma ei tarvita keelt, ei taha tabada tõde, veel vähem seda teie ees esile tuua. Mul ei tule mõttesegi maailma nimetada, ja sellepärast ma ei nimetagi mitte midagi, sest nimetamisega kaasneb pidevalt nime ohverdamine igaveseks ajaks nimetatud asjale...

Ma ei räägi, aga ka ei vaiki: see oleks jälle midagi muud. Olen ettevaatlik, sest jutt on minu emast. – Ilmselt võiks siin kõik kursiivi panna... – Käige te ka kursiivi! Miks peaks temast kirjutamine olema perverssem kui temast vaikimine?! *Või ükskõik mis muu!* Seista hauaserval! Mis see veel on?! Või hoida tal käest ja oodata, et ta pigistaks! Vaadata, kuidas rakud ilma peale rändama lähevad: „Orövuaar, mösjöö, oleme osaliselt teie ema, nägudeni, ilus rumal poisike!“ mmmm m m Meesterahvad ei näita oma kurbust.

Ehmatan ja samas tunnen end jällegi hästi: mööduv aeg ei tee haiget.

Kõige hullem sel hetkel oleks teise inimese kaastunne, pelga pilguga või suisa sõnaga. Pean siis kohe kõrvale vaatama või selle soolo vaikima sundima, sest mul on vaja tунnet, et see, mida parajasti kogen, on mõistetamatu ja vahendamatu: ainult nõnda suudan ma uskuda, et õud on mõtestatud ja tõeline. Nii kui sellest räägitakse, tunnen kohe jälle tündimust: kõik muutub korraga mõttetuks. Ja ikkagi jutustan aeg-ajalt täiesti põhjusega inimestele ema surmast ja vihastan, kui nad söandavad selle kohta midagi öelda. Siis meeldiks mulle, kui mu tähelepanu kohe jälle kõrvale juhitaks ja mind millegagi tõgataks.

Kui James Bondilt tema viimases filmis küsiti, kas vastane, kelle ta just üle trepirinnatise heitis, *on surnud*, ja too vastas: „Loodetavasti!“, pani see mind kergendunult naerma. Surma- ja laibanaljad ei häiri mind põrmugi, tunnen end neid kuulates isegi hästi.

Niisiis aeg-ajalt juhtus, et „läksin endast välja“: igapäevased kujutluspildid, mis olid niigi vaid aastate- ja aastakümnete vanuste *algsete* kujutluste kümneid kordi leierdatud kordused, lagunesid äkitselt koost ning mu teadvus lausa tuikas, sinna ilmus ilmatu tühjus... Nüüd on see kõik möödas, ma ei lähe enam endast välja. Kui ma kirjutan, siis kirjutan paratamatult juba möödunust, millestki läbi elatust, vähemalt kirjutamise ajaks. Ükskõik millest raamat ka räägiks, pean selles tundma teatavat kergust ja see peab meenutama, et teos pole kunagi midagi looduse poolt antut, vaid *nõudmine* ja *and*.

Ma teen kirjandust nagu ikka, võõrandudes ja esemestudes mäletamis- ja väljendamismasinaks. Maailm eksisteerib selleks, et saada raamatuks, ütleb Mallarmé. Ma ei häbenegi end; olen leppinud tõsiasjaga, et mu näo kujundab see, mida näitavad mu raamatud. Seda asungi muutma.

Tekst sisaldab otse või muudetud kujul tsitaate teiste hulgas järgmiste autorite teostest: Miklós Apáti, H. C. Artmann, Mihály Babits, Donald Barthelme, Georges Bataille, Thomas Bernhard,

Jorge Luis Borges, Albert Camus, Jenő Dsida, Milán Füst, Péter Hajnóczy, Peter Handke, Gyula Illyés, István Jelenits, Ferenc Juhász, Valentin Katajev, István Kormos, Dezső Kosztolányi, Lautréamont, Stéphane Mallarmé, Iván Mándy, Miklós Mészöly, Ferenc Molnár, Robert Musil, Ottó Orbán, Géza Ottlik, Lőrinc Szabó, Püha Paulus, Blaise Pascal, János Pilinszky, Arthur Rimbaud, Jean-Paul Sartre, Ronald Sukenick, Lev Tolstoj, Georg Trakl, Anton Tšehhov, István Vas, Péter Vasadi, Szabolcs Várady, Sándor Weöres, Ludwig Wittgenstein.

Minust saab üks paras vanatüdruk, kel pole sedagi julgust, et surma armastada.

16. juuni, Buda

Isale ja Pojale –

Seda, et meie emaga „on üpris nirusti“, teadsime juba aastaid, ent kui meie isa meile helistas ja hoolikalt, läbimõeldult ja uuel, ennekuulmatult karmil toonil teatas, et emaga on nii ja naa ning ta ei peaks sugugi ülearuseks – ja see on tema isiklik veendumus –, kui me „neil hetkil“ *kodus* oleksime, see tähendab, koju tuleksime, siis üllatas see meid kõiki ja me hakkasime peaaegu ühesuguste sõnadega vabandusi ohkima, tuues põhjuseks igasuguseid argitoimetusi, mida pole võimalik edasi lükata, ja see ei tulnud üldsegi mitte tuimusest ega tundetusest, vaid pigem loomulike vaistude avaldumisest, kainest veendumusest, et „asi“ ei saa olla „nii ohtlik“, sest see ei ole kunagi veel nii ohtlik olnud (nagu just isal endal oli kombeks öelda: „Häda pole seni, kuni häda pole, lihtsalt siis, kui häda on, on häda“); isa käratas ja meie tulvasime maailma eri nurkadest kohale.

KÜLM ON... KUI ME RIIDESSE SAIME, TEGI TA ÕIGE IMESTUNUD NÄO, NÄHES MIND MUSTA LIPSUGA, JA KÜSIS, KAS MA LEINAN KEDAGI. ÜTLESIN, ET MUL SURI EMA. TA TAHTIS TEADA, MILLAL, JA MA VASTASIN, ET EILE. TA KOHKUS PISUT, AGA EI ÕELNUD ENAM MIDAGI. TAHTSIN VEEL LISADA, ET EGA SEE MINU SÜÜ EI OLE, AGA NEELASIN LAUSE ALLA, SEST MEENUS, ET OLIN SEDA JUBA OMA PEREMEHELE ÕELNUD. SEL POLE LÕPUKS MINGIT TÄHTSUST. VAHET POLE, INIMENE ON ALATI NATUKE SÜÜDI.

Jõudsin haigla ette enne oma nooremat venda ja meie õde, justkui oleks minul emaga olnud mingi eriline saladus. Ehkki ilmselt oli nii, et ema ei armastanudki kõige rohkem mind, vaid mu venda, kuigi see võis olla ka *lihtsalt* sellepärast, et ta teadis, et vennal on seda kõige enam vaja – vastutasuks armastas just tema ema kõige leigemalt. Olen pere esimene laps, kuidas oleksingi saanud mitte saabuda *esimesena*... See on juba määratluses sees.

Minu meelest on õde meist kõige ilusam; temas on nii meie isa õrnust kui ka ema keevalisust. Kuigi naised armastavad rohkem meie venda, armastavad minu naised siiski mind. Minus on lihtsalt liiga palju isiklikkust – olen isikuga kohandatud <rikutud tekst>. Tõsi, sellest ei järeldu veel midagi.

Õde kallistas mind otsekohe, „vanapoiss, mu kulla vanapoiss“, ja surus pikalt vastu ennast. See metsik ja sugugi mitte ootamatult tabanud tegu äratas minus tuhandeid mälestusi, andsin end vastumeelselt tema võimusse; mulle ei meeldinud, et ta tundis kehalise puudutuse jõudu nõnda hästi ja suutis seda nii-öelda elukutselise kombel silmagi pilgutamata tarvitada; mul oli tunne, et ta kasutab seda ära ja silitab ka siis, kui piisaks ainult õlale patsutamisest, et ta kindlustab liigselt positsioone ja teeb seda pigem moe pärast, mitte tõelisest sisemisest impulsist; ma ei tundnud, et see oleks olnud temalegi oluline, tundsin ainult, et ta teadis, et mulle on. Mis oli tõsi.

Lõppkokkuvõttes see liigutus loomulikult passis ja saavutas eesmärgi – ja mina hoidsin leebudes oma käte vahel seda peenikest, kaunist, heledate juustega naist, rõõmustasin tema lõhna ja roiete, tema võimatult lohaka meigi üle, tema huulte kaare üle, milles tundsin ära oma venna, tema näo läheduse üle, paljude tuttavate loogete üle, mis kõik võinuksid olla ka minu omad, tundsin selles omandisuhete sasipuntras kohati läbematut raevu ja samas järeleandlikku heldimust, rõõmustasin tema hääle üle, kui ta pilkava austusega kordas: „Vanapoiss, lõpuks ometi, mu kulla vanapoiss.“

Meie kõrvalejätud vend kraaksus taamal nagu teolt tabatud abikaasa ja rebis meid peagi laiade liigutuste saatel lahti, „kuule, lita, kes see mees on?“ jne, ta oli vali ja naeruväärne; haigete külastajad küll kiirustasid, kuid viskasid ikkagi pilgu meile.

Meil oli meelest läinud, mille pärast olime pidanud sinna kohale tulema; mängisime seal narre. Ent kui me suure roostes raudväravani jõudsim, jäime vait nagu kõik inimesed suurte roostes raudväravate ees, ehkki ikka veel selle enesekindla, meie eale juba sobimatu tormakusega – justkui inimesed, kes kiirustavad pidulikule *dineele*, kus kogu maailm pöörleb nende ümber, mida nad elegantselt taluvad, tallates samal ajal armu tundmata võõrastel südametel: vennad ähvardavad õe kavalere, too aga õhutab neid takka, nii et vennad lõpuks kavalendid lihtsalt läbi klobivad; ja kui nood siis tõesti, algul ainult kihistades ja vandeseltslaslikult nurkadesse, sirmide taha ja tagatubadesse tõmbuvad, kuid mõne aja pärast juba palavikuliselt naerdes ja tantsides läbi saalide vuhisevad, tõmmates kaasa ka need, kes... kes seda mingilgi moel ihanud poleks. – Orvupõlve ja enesepettuse piiril, tegelikult juba üle sellegi, oleksid kurblikum ja murtum lootus olnud kindlasti kohasemad.

Valvuriruumi ees kummardus mu vend talle omase sundimatu ja suursuguse ootamatusega aknakese juurde, palus üllatunud vanahärral oma rannet näidata, haaras suurustavate grimasside saatel sellest kinni ja väljendas muret: „Kulla mees, seda on palju, tõesti palju, sugugi mitte vähe, palju ettevaatlikumalt,“ ja viipas siis meie poole: „Tulge, kolleegid,“ ja me marssisime sisse. Olime naerust lõhkemas, kui äkki, väljast, langes meie peale vaikus. *Lööb Issand karmi sõrmega me südant*. Jäime seisma. See oli hetk, millest alates ei tohtinud enam üksteisele silma vaadata; kes seda nõuet rikkus – ja me rikkusime seda pidevalt –, puhkes lootusetult nutma. Seegi oli naeruväärne. Piisanuks öelda: „Lase käia!“

SELLEKS ET KEEGI TEDA ÄRA EI TUNNEKS, VÕTTIS PEAINGEL VIKUNJASUURUSE TASKUKRABI KUJU. „KADUVUSE PEENUST HAARASITE VÄGA KAUNILT JA VEREVAESELT. TEIE SÜÜMEPIINAD OLID AGA LAUSA FANTASTILISED.“

Haiglaõde juhatas meid sõnatult läbi hämarate koridoride. Mõtlesin otsekohe (ma küll tahtsin, aga ei saanud teisiti), et ta on kuri, üdini kuri ja pahatahtlik inimene, kes mitte üksnes ei kehasta siin halba, vaid ka põhjustab seda, võib-olla toob isegi batsille sisse, ja kui, siis tohutu vaheltkasuga – ning ma olin surmkindel, et just tema koristab jalust ära juba ebameeldivaks muutunud haiged.

Kui ta meid kaugel ebamäärase kujuga tiibhoone väravas ootas, nägi ta sale välja, habras vastu seina toetuv range nunnalik naine, aga lähemale jõudes selgus, et ta oli hoolikalt vitsutatud – riiete, põllepaelte ja muu sellisega –, ja sellegi varjamise kandsin tema hingele, just nii muutus tema kumer täidlane talje ebameeldivaks, mis siis, et tema kerged blondid kiharad pugesis meeldivald tanu alla – me vaatasime teineteist jälestusega. Tema nõbinina ja paksud läikivad huuled rääkisid kord rumalusest, kord iharusest (justkui need kaks välistaksid teineteist).

LÕPUKS HÜÜATAB TA: „INIMENE, KUI KOHTAD ÜMBERPÖÖRATUD KOERARAIBET, VASTU LÜÜSIVÄRAVAT, MIS EI LASE TAL LAHKUDA, ÄRA TALITA NAGU TEISED, ÄRA VÕTA KÄTTE NEID USSE, MIS TA PAISTES KÕHUST VÄLJA RONIVAD, ÄRA SILMITSE NEID ÜLLATUNULT, ÄRA VÕTA LAHTI NUGA JA ÄRA LÕIGU NEID HULGANISTI TÜKKIDEKS, ÕELDES ENDALE, ET KORD OOTAB SINDKI SAMASUGUNE LÕPP NAGU SEL KOERAL. MIS SALADUST SA OTSID? ELU MÜSTEERIUMI POLE SUUTNUD LAHENDADA MINA EGA HÜLGE NELI UJULESTADEGA LOIBA. OLE ETTEVAATLIK, ÕÖ LÄHENE, SINA AGA OLED SIIN JUBA HOMMIKUST SAATI. MIDA SU PEREKOND JA VÄIKE ÕDE ÜTLEVAD, KUI SA NII HILJA KOJU LÄHED? PESE KÄED ÄRA JA VÕTA KODUTEE JALGE ALLA...“

Ühes voodis rapsis sisselangenud näoga vana mees, hallid habemetüükad lõuast turritamas. Ta karjus kiitsaka *schwester*'i peale: „Ärge puudutage mind! Mulle võivad ligineda ainult *Itaalia daamid!*“ Tüdruk kehitas õlgu. „Ma ei luba teil seda teha.“ „Õelge talle, et te olete itaallanna,“ sosistas mu vend. „Härra, ma olen itaallanna.“ Vanakese silm selgines, ta vaatas üles õekese ja meie poole, nagu teaks kõike, kaasa arvatud seda, et teda peetakse lolliks. „No, ei, sinjoriina ei ole itaallanna, sinjoriina valetab. Kui sinjoriina oleks itaallanna, siis ta oleks kuum ja ma tunneksin seda. Aga sinjoriina on lige ja külm nagu konn, ja võtke teadmiseks, tavaline keskeurooplane, mingi normaalne tüüp, sinjoriinal on eluga sama palju pistmist... kui minul!“ Tüdruk puhkes nutma, kollased juuksed tolknemas märjal näol. Nägime veel eemalt, kuidas vanake tüdrukuga kakles ja rebis raevukalt enda küljest torusid, vereülekande aparate ja kanüüle. „Sama palju, sama palju!“ kordas ta.

Haiglaõde viipas käega nurga poole nagu tuim poemüüja:

„*See seal on teie ema.*“

Mu vend, kes oli siiani kangelt seisnud, pööras ainult kohkunult oma kõrgelaubalist pead ja tegi ähvardava liigutuse. Haiglaõde hiilis kiiresti meie juurest minema, „mis te seal niimoodi seisate,“ viskas ta peaaegu sõbralikult; tema toekad rinnad (need olid talle otsekui kaela riputatud ja tõmbasid selja küüru) puudutasid minu käsivart. Nägin, et meie õde nägi seda, ja ma tahtsin teada, mida ta sellest arvab. Tegelesin enesekaitseks iseendaga.

See, kelle poole ta oli viibanud, oli meie ema – tema nägu oli hall, nina vatti täis topitud, ilmselt selleks, et vältida verejooksu. *Kõik võttis halva pöörde.* Isegi värvides oli tunda mingit muutust, vahendatust. Peaaegu üheaegselt vaatasime ringi ja märkasime kõige rabavamalt: et meie ema ei erine mitte millegi poolest oma palatikaaslastest. Ehkki nende kohta oleksime vaevu suutnud öelda, mis nad olid: veidrad, kauged esemed, millest väänlesid välja torud, sissevajunud huulte vahelt vilises tuul. Ja ka meie ema hingas vilinal otsekui masin – millest järeldasime, et ta on elus. Tema juures polnud midagi, mille järgi teda ära tunda.

GREKOVA: MIS TEIL VALUTAB?

PLATONOV: KOGU PLATONOV.